

Pobre de mí

Sanferminetako hondarreko egunean idazten ari naiz, uda lehertu ez lehertu dagoen arratsalde orain fresko orain bero batean. Literaturaz aritu nahi nuen eta ezinbestean etorri zait burura Ernest Hemingway «Pobre de mí» abestuz abiatu zela, duela hogeita hamazazpi urteko uztailaren 7an, bere etxeko arma gelara. Gizon akitua zen idazlea, fisikoki eta psikikoki eroria. Eritetxe batetik etorria, literaturarekin bezainbat bizitzarekin konpromezua gaztetatik sinatu zuenak hantxe baieztatu zuen azken urteetan erotzen zuen ustea: ezin izango zuela atzera gehiago idatzi.

Giltzapean zegoen gela zabaldu, usapalendako eskopeta hartu eta kopetan paratu zuen ahoa. Gero tiro egin zuen.

Hemingway-k Estatu Batuetan eta mundu osoan ezaugarazi zuen Iruñea, eta sanferminak. Ondorioetaz kezu dira oraindik batzuk, ikusita urtetik urtera heldu den yankee saldo trazagaiztoko bezain harroxkoa. Baina ez nindoan horretara. Berarekin gogoratu naiz berriki irakurri eta entzun ditudan literatur aipamen eta notizien matazan askabide izan zaidalako. Bere lana, esan nahi dut.

Hemingway aitzindaria izan zen. Bere literatura, batez ere bere ipuinak, mende honen onenatarikoak dira. Ipuin on batek beti bi istorio eskatzen ditu, kontatzen dena bata eta kontatzen ez dena bestea. Bada, *Katu bat euripean* edo *Zaharra eta itsasoa*-ren egilearen lan gehienetan isilpekoa nagusitzen da beti, bigarren kontakizun hori da benetan garrantzitsua. Isilunez eta zuloez baliaturiko literatura da berea.

Pello Lizarralde argitaratu berri duen *Un ange passe —isilaldietan—* liburuan ere hori bilatzen da. Isilaldien bidez garrantzia duena kontatzea, sujeritzea. Lizarralderen lanean giroak du presentzia, oro betetzen du. Inora era-

man nahi ez duten ipuinak dirudite bereak, itsaso erdian bake giroan dauden txalupak. Sargori izenekoan izerdi eta guzti egin zitekeen hartara jarriz gero. Orain argitaratutakoekin oihu bat, ozenki esandako zeozer entzuteko gogoaz pizten da batzuetan. Isilaldien atmosfera sinesgarri lortuta dago zinez.

Korapilatsua da, ordea, literatura hau. Trebeziaz iruten ez bada esangabeko horien egarriak gelditzen da irakurlea, gehiago eske. Giroarekin nahikoa ez duela alegia, portura iritsi nahiko lukeela. Saiakera literarioak iruditzen zaizkit neri, idazle on batek luma trebatzeko erabiltzen dituen ariketak, etxeko lanak.

Ni egarriz gelditu naiz. Atxagaren azken lanarekin —*Groenlandiako lezioak*—, berdin. Atzean teorizazio gehiegi ikusten diet bi lanoi, hainbeste, ezen galdu dutela sentimenduak helduarazteko gaitasuna. Badakit biak —bai Lizarralde bai Atxaga— bide berrietan ari direla beti, narrazioa bera baino hizkuntza, kontatzeko era hobesten dutela. Zer kontatua baino nola kontatua nahiago dute.

Irakurlearen interesari helduko liokeen hari bat botatzea lokarazteko moduko nobelak egitea da, gainera, Atxagarentzat, baina batzuetan ematen du hizkuntzarena aitzakia dela kontakizunaren bidez lortzen ez dena lortzeko. Irakurlearen neuronak nekaraztearren literatura hermetiko —hermeneutiko?— samarra bide da helburua. Ondo da. Nago ni, hala ere, zer kontatu hori ezin dela inola ere bigarren mailan utzi, arriskua handiegia delako: hainbeste ezkutatzearren poderioz inola ere ez aurkitzea benetan esan nahi dena.

Ramon Saizarbitoriarentzat Koldo Izagirre da euskal poetarik onena, eta ia-ia idazlerik onena. Egiten duen literatura militante horrengatik ez balitz... Nik ez dakit zer den literatura militantea. Norbere munduaren ikuspegia zabaltzea akaso? Ez al ditu parekotasun nabariak *Nik ere Germinal!* nobelak *Hamaika pauso*-rekin? *Ehun metro* ere militantea zen? Hemingwayk literatura militantea egiten zuen? Bai? Garaipenaren inutilitatea aldarrikatzeagatik?

Badirudi euskal literaturaren etxean leiho guztiak zabaldu direla eta korrontean gaudela. Jendea krisian dagoe-

la bide berrien bila, eta desoseguz. Ikuspegi zabal batetik onuragarria da ezbairik gabe, krisi garaietatik sortzen direlako gauza interesgarrienak, baina irakurleok, bitartean, jasan egin behar ditugu noraezak. Ikas daiteke horietatik ere, nola ez, baina gozatu, gutxitan.

Hori konponduta litzateke nere lagun bati kasu egingo banio. Hildakoen lanak bakarrik irakurtzen ditu berak, «hori delako ona bakarrik irakurtzeko irazgailurik perfektuena». Horixe bera irakurri diot Suso de Toro idazle galiarrari. Handienekin neurtu behar direla indarrak, garai-kideen artean beti egongo delako okerrago egingo duenik, eta horiek irakurtzea indarrak alferrik xahutzea omen da.

Ez dakit, baina lerro kaskar hauek Josep Pla idazlearen irakurketarekin lotuta dauden sentrazioa daukat. Benetan hunkitu nau bere idazkerak. *El Quadern Gris* lanaren gaztelerazko itzulpena txarra iruditu zitzaidan lehen orria zabaldu nuen egunetik, baina, hala eta guztiz ere, zoragarria deritzait bere lana. 1918-19an bitarteko diario hau teorizazio, esperimendu eta abangoardia guztietatik kanpo dabilela ematen du.

Deskribapenak errepikakorrak dira batzuetan, juzkuak azkarregi eginak, girotzeak ironikoegiak, pertsoniak karikaturizatuegiak. Badu, hala ere, asko eskaintzeko bere baitan. Idazle sena indartsu azalarazten da lerro bakoitzean. Hau da, bere inguruan ikusten duena jaso, bizipenekin nahastu eta, behar besteko espezieak bota ondoren, plater kozinatua jendeari aurkeztea, irakurleak dasta dezan. Hori bakarrik. Hori guztia.

Plak uste zuen estilo naturalegia eta laxoegia zela, baina onartu zuen beste idazki landuagoak, estiloa askozaz ere zizelduagoak zutenak baino zailagoa egin zitziola. Ondorioa: prosa kataluniarrak eman duen lanik garrantzitsuenetakoa.

Estiloa zuzena da oso, erraza nahi bada, baina joria benetan, aberats eta emankorra. Paisaiak pintatzeko manera, erretratu batzuk, edozein aitzakirekin egiten dituen argazkiak, benetan antologikoak iruditu zaizkit. Pallafruggell edo Pla de Calella nere etxeko egongelako leihoez bestaldean baleude bezala sentitu ditut batzuetan. Ekaitza bat

edo haizearen norabidea deskribatu duenean ahozabalik utzi nau sentrazioak adjetibatzeko bere trebeziak.

Uztailaren 14ko arratsaldea aldakorra dago, zelaietan pake engainagarria dago. Gabiraiak behealdean ari dira basoa hasten den inguruan, eta belar moztu berriarekin ez da ikusten haize fina, ura iragartzen duena, probintziazatik datorrena. Behiek, astiro, bidea hartu dute dermiotik herrirantz. Bat gelditu da atzera begira une batez, zeruan iragarpen txarrik aditu balu bezala. Gero aurrekoen arrastoiari jarraitu dio axolagabe, faria dilindan.

Leihotik ikusten den pintura honekin Plak poesia egingo zukeen.

Txina: 5.000 urte

Guggenheim Museoaren *Txina: 5.000 urte* erakusketa erraldoia uda honetan Euskal Herrian ikus daitekeen gauzarik interesgarrienetakoa izango da dudarik gabe. 500 inguru artelanen bidez —aurkikuntza arkeologikoak, paisaia pinturaren maisulanak, eskultura erlijioso eta luxuzko ondasunak gehienak— oraindik erabat ezezaguna dugun kulturaren produkzio parte bat ezagutaraztea da helburua. Mendebaldean basafruituak biltzen aritzen ginen garaietatik datorren zibilizazio baten —seguruenik ezagutu den emankorra— argazki bat.

Txina da mundu zabaleko herririk zibilizatuena. Europak bere iraultza industrialala egin zuen arte txinatarrak puntan aritu ziren beti, mendeetan zehar, teknologiaren munduan. Baina harrigarriena ez da papera, bolbora, portzelana beraiek asmatu zutela, baizik eta hori mendebaldean ezagutzeko mendeak igaro zirela batzuetan. Herri honek bizi izan duen isolamenduaren ondorioa —nahita eta bilatua, portzierto—.

Hori dela-eta, kultur produkzioa ere zaila da ulertzeko, eta ez bakarrik hizkuntzarengatik. Poesian eta pintura arloan txinatarrak duten sentiberatasunaren izpi bat baino ezin dugu antzeman mendebaldekoek. Irudiak —bai figuratiboak bai poetikoak— izugarri aberatsak dira. Alfabe-

toak bakarrik lau mila karakterretik gora ditu, jende jantziak ez bestek menderatzen dituen. Badira soilik emakumeentzat eginiko kode idatziak, eta txinatar gehienek hiru mila inguru karakter ezagutzen eta erabiltzen dituzte. Analfabetoa ez izateko milatik gora ezagutu behar dira.

Kultura honek sekulako garrantzia, ezinbestekoa, ematen dio naturari. Badago oso esaera ederra gai honetaz. Poetak eta zientzilariak desberdin ikusten dute eguzkia, baina ez dio axola, biek dute arrazoia. Naturaz baliatzeko probetxuzkoagoa da zientzilariaren ikuspegia; natura ulertzeko, poetarena hagitzez gehiago.

Mendebaldean inork ez du natura ulertu pintore txinatarrek bezala. Profanoarentzat badirudi pintura oso monotonoa eta mugatua dela, paisaia beti bera delako: mendiak eta ur jauziak edo ibaiak, eta, gertu, banbu edo arbolaren bat. Egitura arau estu batzuen arabera da, elementuek eduki behar duten kokapena pintura liburutik dagoelako finkatuta. Milaka urte dituzten idazkietan zehazten da ze nola erabili behar den tinta, pintzeladek behar bezalako tentsioa izan dezaten gorputza eta arimaren egoera idealak, pintzela bera hartzeko manera... Txinatarrentzat horrek guztiak ez du garrantzirik. Pintura, benetako pintura, ez da paperean dagoena, baizik eta ikuslearen gogoan pizten dena. Artea, beraz, ez da ikuslearen irudimena hobekien ase dezakeen pintura hori baizik.

Poesiarekin berdin gertatzen da. Hizkuntza sinbolikoa bera da aldioro, garai guztietan: kukuaren kantua, antzarren hegalaldia, ilargia eta ardoa, erortzen diren loreak, ipar haizea... Irudiak, orobat, prefabrikatuak dira gehienetan.

Egia da, baina bazterrean gelditzen da funtsezkoena. Poesiaren itzulpenekin beti itzultzen da poemak duen hutsalena, hau da, argumentua, edo irudiak. Itzultzaileak ezin du eskaini poemaren benetako bertutea, hau ez baita irudi berriak sortzea, baizik eta betiko irudi horiek modu berriez erabiltzea. Horregatik, estetika txinatarra interpretazio estetika da. Musika klasikoaren adibidea aipatu du aditu batek. Bachen musika bera da beti, baina alde handiak daude musika hori jotzen duten musikarien emaitzen artean.

Mundu erabat erakargarri honen printza bat besterik ez ekarrita ere, askoren begiak zabaltzeko lagungarria izango da seguruaski erakusketa. ♣